

Правове забезпечення

УДК 355.1: 364. 3

С.С. Корольов

Національний університет

"Юридична академія України імені Ярослава Мудрого", Харків

ДОСВІД СТВОРЕННЯ НОРМ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ В 20-40 РОКИ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ

Автором висвітлюються основні державні заходи щодо створення норм соціального захисту військово-службовців Червоної Армії в 20-40 роки минулого століття.

Ключові слова: гарантії соціального захисту, військовослужбовці, Червона Армія, законодавство.

Вступ

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань розвитку держави є зміцнення та подальше удосконалення її обороноздатності. На сьогоднішній день у військових формуваннях України, створених відповідно до чинного законодавства, відбуваються системні заходи щодо удосконалення усіх сфер їхньої життєдіяльності та належного функціонування. Однією з найважливіших галузей цих елементів є соціальна складова відповідних державних гарантій, яка також зазнає певних змін та нововведень.

При цьому, процес розвитку та удосконалення будь-якого державного інституту виявляється найбільш ефективними та обґрунтованими в разі обов'язкового врахування відповідного історичного досвіду.

В цьому аспекті правомірним буде твердження про обов'язкове врахування роботи попередників у правотворчій діяльності щодо нормативного регулювання соціального захисту військовослужбовців. Тому вивчення історичного досвіду створення та розвитку системи соціального захисту військовослужбовців сприяє визначенню позитивних та негативних чинників у діяльності держави щодо соціального забезпечення військовослужбовців. Аналіз створення та розвитку нормативно-правової бази соціального захисту військовослужбовців дозволяє визначити тенденції його подальшого розвитку. При цьому також можна встановити закономірності, які об'єктивно проявляються під час розроблення нових правових документів щодо забезпечення соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку автора, останнім часом практично відсутні відповідні ґрунтовні праці наукового характеру щодо висвітлення питання історичного досвіду створення

норм соціального захисту військовослужбовців. Деякі роботи за визначеною темою переважно мають публіцистичний вигляд, опубліковані у виданнях відповідного спрямування та не відповідають вимогам оформлення праць наукового характеру.

Формулювання мети статті. Автором визначене завдання висвітлити основні державні заходи щодо створення відповідних норм соціальних гарантій військовослужбовців Червоної Армії в 20-40 роки минулого століття та зробити відповідні висновки.

Викладення основного матеріалу

Після закінчення Громадянської війни перед урядом новоствореної Радянської республіки поставило завдання демобілізації та реорганізації збройних сил і забезпечення належних соціальних гарантій їх колишнім військовослужбовцям. Після припинення бойових дій в лавах Червоної Армії проходили службу громадяни сімнадцяти призовних віків (1885-1901 років народження), а її чисельність складала 5, 3 мільйона осіб. Утримувати таку величезну кількість військовослужбовців держава була неспроможна, передусім із економічних причин.

Тому 23 лютого 1921 року Рада з військового відомства щодо питань оборони і праці (у подальшому – РПО), видала постанову про звільнення до безстрокової відпустки червоноармійців 1889-1891 р. р. народження в Московському, Петроградському, Білморському військових округах та на західному фронті. Демобілізація мала завершитися до 9 березня 1921 року.

Першого квітня того ж року РПО прийняла рішення про звільнення особового складу трудових армій-формувань Червоної Армії, які після закінчення бойових дій використовувалися для відбудови народного господарства [1, с. 9].

Дев'ятого березня 1921 року РПО ухвалила постанову "Про надання допомоги сільському господарству червоноармійців, які звільнені в довгострокову відпустку". Ця постанова містила нормативні положення про надання демобілізованим військово-службовцям Червоної Армії та їх сім'ям, сільськогосподарського інвентарю, будівельних матеріалів, а також про виділення їм грошових позичок. З придбанням на постійне місце проживання кожний демобілізований червоноармієць мав право на отримання певного виду продуктів та предметів широкого вжитку, які виділялися спеціально створеною комісією. Товари, що відпускалися, видавалися на підставі ордерів, які оформлювалися повітовими комісарами з військових справ після поставлення на військовий облік демобілізованих військовослужбовців Червоної Армії. Залежно від регіону (усі губернії та області держави були розділені на 14 груп) колишні червоноармійці отримували: цигарок 100-120 штук, сирників – 1 коробок, керосину – 5 фунтів, а також 7,5 аршинів мануфактури, 1 котушку ниток, чавун, відро або замок [1, с. 42].

Четвертий Всеросійський з'їзд Рад ухвалив та підтримав шефство з боку різних колективів, підприємств та закладів над частинами Червоної Армії, яке широко розповсюдилося в 1921 році. У тому році крім грошових сум у військові частини надійшло необхідне в повсякденному побуті майно у вигляді 11 тис. електричних лампочок, 8000 пар чобіт, 17 пудів мила, 45 тис. аршинів сукна, 90 тис. граблів, 175 ящиків скла та 2 мільйони цигарок тощо. Кожний червоноармієць отримав посилку-подарунок, у якій знаходилося: 0,5 фунтів мила, гребінець, котушка ниток, пара онуч, конверти, папір, олівці, сірники, цукерки, кава. Деякі військовослужбовці одержали у якості такої допомоги валянки, чоботи, штани, гімнастерку та білизну. Позитивною новацією було введення загального червоноармійського пайка в квітні 1922 року. Але з харчової цінності пайок рядового Червоної Армії був значно меншим, ніж у збройних силах більшості розвинених держав того часу. Наприклад, якщо в царській армії цей показник дорівнював 3600 нетто/калорій, у 1925 році в американській армії – 3698, латвійській – 3656, італійській – 3330, британській – 3326, японській – 3168, то у військовослужбовців Червоної армії в тому ж році – 3099.

У 1922-1924 роках через проведення у СРСР грошової реформи та деякої стабілізації фінансового стану урядом держави було проведено ряд заходів, які мали збільшити грошове забезпечення військовослужбовців. Так, протягом 1924 року в два рази були збільшені тарифні ставки посадових окладів командного та політичного складу, а також деяких категорій працівників та службовців військових частин. Загалом грошове утримання начальницького

складу Червоної Армії збільшилося в 1926 році порівняно з 1923 роком у командирів взводів у 3.2 рази, командирів полків – більше, ніж у 2,8 разів [2, с. 70].

Але матеріальний стан начальницького складу РСЧА залишався важким. У донесенні Політичного управління армії та флоту від 15 листопада 1926 року відмічалось, що "...Материальное положение начсостава, особенно семейных, остаётся неудовлетворительным. Оклад содержания еле возмещает затраты на питание, оплату квартиры и закупку дров. Наиболее уязвимым местом быта начсостава является квартирный вопрос. Большинство начсостава проживает на частных квартирах и платит 10-20 рублей в месяц за комнату в 8-10 метров. Такая большая стоимость аренды жилых помещений составляет семейный начсостав часто с семьёй из 5-6 человек проживать в одной комнате. Коммунально-бытовых средств часто хватает только на оплату квартиры. Много квартир не имеют надлежащих условий для проживания..." [3, с. 13-17].

Цей документ також містив висновки про те, що тяжкі побутові умови та матеріальна незабезпеченість українців негативно відбивалися на морально-психологічному стані начальницького та політичного складу Червоної Армії.

По мірі подальшого розвитку державного будівництва в СРСР уряд держави проводив постійну законодавчу діяльність щодо створення та впровадження в життя сучасних та актуальних на той час соціальних норм для військовослужбовців. Тому в 30-ті роки минулого століття з'явилися нові законодавчі положення про соціальні гарантії військовослужбовців Червоної Армії, які вже на той час сформували окрему галузь військового законодавства.

Так, ряд пільг одержали червоноармійські колгоспи та ті червоноармійці, які були в їхньому складі. На різні категорії військовослужбовців розповсюджувалися відповідні соціальні гарантії. Окремі та різноманітні пільгові положення надавалися рядовому складу РСЧА (податкові, з охорони здоров'я, житлові, грошові, перевізні тощо), а також перемінному рядовому та начальницькому складу територіальних частин. Іншим рядом пільг та компенсацій користувалися середній, старший та вищий склад кадрів Червоної Армії. Подібні соціальні гарантії отримували також військовослужбовці надстрокової служби рядового та молодшого начальницького складу та особи, які складали резерв збройних сил, і разом з ними так звані "вне-військовики" – тобто особи, які особливим чином проходили військову службу. Окремі пільгові положення були розповсюдженими й на молодь, яка мала бути призваною на строкову військову службу до лав Червоної Армії, а також безпосередньо в разі призову. Подібні пільги також мали доброво-

льці та курсанти військових навчальних закладів. Військовослужбовці, які перебували в довгостроковій відпустці, а також ті, що були звільнені з військової служби в запас та відставку мали користуватися пільговими положеннями. Право на них одержували й військовослужбовці, які проходили службу в збройних силах у віддалених та високогірських місцевостях, а також особи, що відносилися до кавалерів державних нагород СРСР. Норми соціального забезпечення розповсюджувалися також на непрацевдатних цивільних членів сімей громадян, які знаходилися в складі РСЧА [4, с. 4-11].

У середині 40-х років минулого століття, а саме після закінчення Великої Вітчизняної війни, законодавство з питань забезпечення соціальної сфери військовослужбовців було суттєво доповнено новими положеннями. Так, для військовослужбовців здійснили подальше удосконалення податкових, житлових, перевізних та поштових пільг. Були введені нові соціальні компенсації в галузі народної освіти, охорони здоров'я та за службу у віддалених місцевостях. Через те, що в ході минулої війни з'явилися нові державні нагороди був досить суттєво розширений перелік осіб, які були ними нагороджені та мали право на користування певного виду соціальними гарантіями. Нові законодавчі положення удосконалювали пенсійне забезпечення військовослужбовців. Було встановлено право на пенсію усім категоріям офіцерського складу, а також для членів сімей осіб офіцерського складу та військовослужбовців надстрокової військової служби, які загинули, чи померли під час проходження служби. Разом з тим сім'ям військовослужбовців уряд Союзу РСР запровадив різного виду допомоги та компенсації. При цьому були опубліковані відповідні законодавчі норми щодо матеріально-побутового та трудового забезпечення громадян, які підлягали масовій демобілізації після закінчення Великої Вітчизняної війни. Скарги та клопотання військовослужбовців та членів їхніх сімей мали розглядатися у відповідних органах юстиції на пільгових умовах та зі зниженим загальним процесуальним терміном [5, с. 23-27].

Інваліди Великої Вітчизняної війни користувалися житлово-побутовими соціальними перевагами при забезпеченні громадян житловими приміщеннями, знижкою зі сплати вартості житлової площі та комунальних послуг. До цього переліку соціальних гарантій також відносилися переваги з торговельного, чи побутового обслуговування, а також право на позачергове придбання квитків на різноманітні видовищні театральні та спортивні заходи. Пенсійні та соціальні надавали законодавчу можливість на пільгове обчислення для учасників війни трудового стажу, який надавав право на пенсію за віком, зниження пенсійного віку, підвищення розміру пенсій та

пільгові умови їх виплати пенсіонерам, які працювали [6, с. 108-112].

Інваліди Великої Вітчизняної війни та особи, які одержали поранення, ушкодження чи контузію під час їхнього безпосереднього перебування на фронті також користувалися усім спектром соціальних гарантій. До них відносилися трудові та податкові пільги, що стосувалися питань працевлаштування, надання додаткових гарантій при прийомі на роботу та звільненні, а також регулюванні робочого часу та відпочинку.

Разом з тим військовослужбовцям були установлені особливі норми пенсійного забезпечення. До них відносилися пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності, пенсії через втрату годувальника. При цьому окремо був запроваджений порядок обчислення та нарахування пенсій.

Також чинне законодавство того часу передбачало соціальні гарантії щодо перевезень різними типами транспорту військовослужбовців, працівників, службовців Збройних Сил СРСР та членів їх сімей за рахунок кошторису Міністерства оборони СРСР. Зокрема, їм надавалося право проїзду за рахунок коштів держави по військових перевізних документах, або оплати розходів Міністерством оборони СРСР. При цьому право на користування цими зручностями встановлювалося військовослужбовцям відносно їх військових звань, тобто різні категорії особового складу мали пересуватися в різноманітній зручності класу вагонів, або суднах річкового та морського транспорту.

Тими ж самими пільгами користувалися відповідні працівники та службовці збройних сил Радянського Союзу і члени їх сімей [7, с. 78-83].

Висновки

Таким чином, спираючись на викладений вище матеріал та з метою узагальнення та визначення результатів проведеного дослідження правомірним буде зробити наступні висновки.

1. Після закінчення Громадянської війни одним із найважливіших завдань державного рівня було надання відповідних соціальних гарантій військовослужбовцям новоствореної Червоної Армії. Тому в стислі терміни були ухвалені відповідні нормативно-правові акти, які встановили певні соціальні норми військовослужбовцям.

2. Зміст та обсяг відповідних правових норм містив достатньо дієвий та корисний обсяг соціальних гарантій військовослужбовців з урахуванням товарно-економічних можливостей того часу.

3. Наслідки Великої Вітчизняної війни обумовили видання відповідних правових новацій в сфері соціального захисту військовослужбовців, які регулювали надання певних пільг та привілеїв військо-

вояків, що втратили деякі фізичні можливості в результаті участі у війні та бойових діях.

4. Зважаючи на достатній обсяг позитивних моментів в реалізації створення та застосування норм соціального захисту військовослужбовців у 20-40 роки минулого століття, є доцільним врахувати найбільш корисні та продуктивні надбання попередників для застосування у сучасній правотворчій діяльності відповідного спрямування.

Список літератури

1. Берхин И.Б. Проблемные вопросы материального обеспечения военнослужащих в процессе военной реформы / И.Б. Берхин. – М.: Воениздат, 1958.

2. Развитие тыла Советских Вооружённых Сил, 1918-1988 / Под ред. Голушко И. М. – М.: Воениздат, 1989.

3. Социальные гарантии военнослужащих Красной Армии в 20-е годы // Право в вооружённых силах. – 1999. - № 11. – С. 13-17.

4. Солнцев И.К. Льготы военнослужащим, военнообязанным и их семьям / И.К. Солнцев. – М.: Сов. законодательство, 1931.

5. Льготы и государственное обеспечение военнослужащих и их семей: Справочник. – М.: Воениздат, 1947. – С. 23-27.

6. Филиппова М.В. Льготы для участников Великой Отечественной войны / М.В. Филиппова. – Ленздат, 1991. – С. 108-112.

7. Правила перевозок пассажиров, багажа и применения тарифов и сборов пароходствами Министерства речного флота СССР. – М.: Транспорт, 1972. – С. 78-83.

Надійшла до редколегії 9.02.2011

Рецензент: канд. техн. наук, доц. В.М. Ленкін, Національний університет "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого", Харків.

ОПЫТ СОЗДАНИЯ НОРМ СОЦИАЛЬНЫХ ГАРАНТИЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ КРАСНОЙ АРМИИ В 20-40 ГОДЫ ПРОШЛОГО ВЕКА

С.С. Королёв

Автором освещены основные государственные мероприятия относительно создания норм социальной защиты военнослужащих Красной Армии в 20-40 годы прошлого века.

Ключевые слова : гарантии социальной защиты, военнослужащие, Красная Армия, законодательство.

EXPERIENCE OF CREATION OF NORMS OF SOCIAL GUARANTEES OF SERVICEMEN OF RED ARMY IS IN 20-40 OF THE LAST CENTURY

S.S. Korol'ov

Basic state measures light up an author on creation of norms of social defense of servicemen of Red Army in 20-40 of the last century.

Keywords: guarantees of social defense, servicemen, Red Army, legislation.